BİLMECELER*

Yazanlar: Roger D. ABRAHAMS – Alan DUNDES
Çev: Ezgi METİN**

Bilmece biçimleri, özellikle de Anglo-Amerikan bilmece biçimleri hakkında genel bir incelemeye geçmeden önce bilimsel bilmece çalışmalarının bazı kaynakları ile başlamak daha doğru gözüküyor. Faydalı iki bibliyografi Archer Taylor'ın *A Bibliography of Riddles* (1939) ve Aldo Santi'nin *Bibliografia dele Enigmistica* (1952)dir. Bilmece, Yunan, Latin, İbrani ve Sanskrit geleneklerindeki çok sayıdaki örneğiyle antik folklor tarzlarından en iyi belgelendirilmiş olanıdır. (Örnekler ve önemli koleksiyonlar J. B. Friedreich, *Geschichte des Ratsels* [1860]'de ve Archer Taylor, *The Literary Riddle Before 1600* [1948]'de tartışılmıştır). Bilmeceler hakkındaki ilginin başlangıcı Aristo'nun bilmeceler ve metafor arasındaki ilişki hakkındaki yorumlarında bulunur, örneğin *The Rhetoric*'te 3. Cilt, Bölüm 2 ve *The Poetics*, XXII'te.

On dokuzuncu yüzyılda halk bilimi çalışmalarının başlangıcından bu yana bilmece çalışmaları genel olarak halk bilimi araştırmalarının ana rotasını takip etmiştir. Karşılaştırmalı çalışmalar 1855'te Karl Müllenhoff ve 1877'de Gaston Paris tarafından yapılmıştır ancak tepe noktasına Antti Aarne' nin tekil bilmeceler hakkında yaptığı çalışma ile (1918-20) ulaşmıştır, dahası tekil bilmecelerle ilgili Aarne' nin çalışması gibi çok az çalışma vardır (ancak yine de Kozumplik' in 1941 makalesi görülmelidir). Bilmece sınıflandırmalarında bir yenilik olarak 1911'deki derlemesi Adivinanzas rioplantenses'te Arjantinli halkbilimci Robert Lehmann-Nitsche tarafından, sınıflandırmanın temelini çözümler ya da cevaplardan çok karşılaştırmanın (örneğin hayvanlar ya da bitkilerle karşılaştırma) doğasında kurarak yapılmıştır. Lehmann-Nitsche'nin sistemi, 1915'te İsveçli Von Sydow tarafından ve daha sonra da Archer Taylor'ın muhteşem derlemesinde, *English Riddles from Oral Tradition*'da (1951) kullanıldı. Bilmecenin tarz özellikleri ile ilgili modern analizin 1899 yılında Robert Pesch tarafından yapılan *Neue Beitrage zur Kenntnis des Volksratsals* adlı bilimsel inceleme ile başladığı söylenebilir. Diğer formel çalışmalar da günümüze kadar sürmüştür.

Bilmecelere Avrupalı edebiyat yaklaşımı kaynaklar, yayılma, sınıflandırma ve biçim sorunlarına vurgu yapma eğilimindedir. Bu yaklaşıma mükemmel bir giriş Mathilde Hain'in *Rätsel*'idir. Laurits Bodker'in *Nordic Riddle: Terminology and Bibliography* (1964) çalışması da birincil ve ikincil tanımlarla ilgili harika bir iştir. Genel olarak konuşulursa, bilmecelerin işlevi üzerine nadiren çalışılır ve bilmece bağlamıyla ilgili ciddi olarak çalışan herkes antropologlara katkı yapar. Bu ekolün temsilcisi Donn V. Hart'dır, *Riddles in Filipine Folklore: An Anthoropological Analysis* (1964).

Bilmecelerle ilgili bir incelemeyi 'doğru bilmecelerle sınırlama eğilimi vardır ki bunlar göndermelerinin tahmin edilmesi gereken tanımlar biçimindeki muammalı sorulardır. Batılı edebiyat bakış açısından, kafa karıştırmak için nükteli araçlar kullandıklarından

* Richard M. Dorson (ed.), *Folklore and Folklife An Introduction* adlı kitabın 129–145 sayfaları arasından alınmıştır.

** Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Yüksek Lisans Öğrencisi ezgi_metin@yahoo.com

dolayı en ilginç olanları bunlardır. Birbirinden tamamen farklı özellikleri aralıklı olarak karşılaştırırlar ve süreklilik kurulduğunda ve cevaba gönderme verildiğinde cevap için bir kıvılcım isterler. Ancak bilmecelerin aktif olarak varolduğu topluluklarda her türden muammalı soru bulunur. Biz daha genel kullanılan İngilizce'deki türleri kullanacağız çünkü uluslararası alanda bulunan en önemli türler genel olarak bu dile aktarılmıştır.

Bilmeceler, kafa karışıklığı yaratmak veya cevabı bilmeyen kişilerin nüktedanlığını denemek amacıyla oluşturulmuş sorulardır. Bunlar genelde 'bilmece oturumları'nda – düzenlenmiş bir yarışma ortamı içinde bu tip nükteli araçların kullanıldığı özel olaylarda gündeme gelirler. Georges ve Dundes (bkz. bibliyografi), içsel çelişkiler yaratmanın veya bilmece soruları içindeki 'karşıtlıkların önemine vurgu yaparken, bilmecelerin oluşturulmasında en iyi kafa karıştırma tekniğine dikkat çekerler. Daha ileri bir çalışmasında (bkz. bibliyografi) Abrahams, karşıtlıkların, kullanıldığında bilmece sorusunda işaret edilen imgenin (Gestalt) belirsizleştirildiği ve bu nedenle de çoğu durumda çözümsüzlük getiren dört teknik içinde en göze çarpanı olduğunu gösterir. Bu teknikler şöyledir:

1. Karşıtlık – Gestalt belirsizleştirilmiştir çünkü temsil edilen imgenin bileşen parçaları uyumsuzdur.

2. Tamamlanmamış ayrıntı – uygun Gestalt'ın bulunabilmesi için yeterli bilgi verilmez (örneğin parçaları bir araya getirmek için)

3. Çok fazla ayrıntı – önemli özellikler gereksiz ayrıntıların ortasına gömülmüştür ve bu nedenle de Gestalt'ı 'karıştırır'.

4. Yanlış Gestalt – ayrıntılar belli bir göndermenin farkına varılması için düzenlenmiştir ve bu nedenle de belli bir cevabı çağrıştırır ancak cevap yanlıştır. Bu cevap genelde utandırıcı, müstehcen bir göndermedir. Bu teknik genelde takılma bilmecelerinde kullanılır.

Betimsel Bilmeceler

Archer Taylor'ın kısa fakat geniş kapsamlı incelemesi, *English Riddles from Oral Tradition*, betimsel biçimli muammalı soruların, "doğru bilmeceler"in ana türlerini kapsar. En ilgi çekici ve dilde tarihsel olarak en ilginç şairane, metaforik bilmeceleri içerir.

Tüysüz beyaz kuş
Cennetten uçup geldi,
Kalenin duvarına tünedi;
Topraksız Lord John geldi,
Onu eline aldı,
Uzaklara götürdü atsız
Kral'ın beyaz evine.

Kar (ER 368)

Taylor'ın klasik derlemesi, aynı zamanda nesneleri ya da eylemleri göze çarpan özelliklerini belirten edebi biçimlerde tanımlayan farklı bilmeceleri de sunar. Bunlar genel olarak, aşağıdaki bilmecede olduğu gibi içsel karşıtlıklara sahip olsalar da, kafa karıştırmak için tamamlanmamış Gestalt'lara dayanırlar:

Ev dolar, avlu dolar
Bir kase dolmaz.

Duman (ER 1643a)

Taylor'ın derlemesindeki metinlerin büyük çoğunluğu statik bir imgeyi –bir hayvan, nesne veya insan – anlatır ve seçilmiş özellikleri betimleyerek bilmece sorulan kişinin cevabı tahmin etmesine izin verir:

İlkbaharda neşeliyim,
Çok şık giyinirim;
Yazın daha çok kıyafet giyerim;
Soğuklar başlayınca
Kıyafetlerimi çıkarır atarım;
Ve kışın neredeyse çıplak görünürüm.

Ağaç (ER 587b)

Taylor'ın sunduğu kimi örneklerde gösterdiği gibi, bilmece türlerinden bir tanesi bu teknikten ayrılır. Burada, nesne durağan olarak tarif edilmekten çok değişen durumu ile tanımlanır. Bu belki, son örnekte olduğu gibi basitçe zaman içindeki bir ilerleme olabilir, ancak diğerlerinde betimleme nesnenin nasıl

göründüğü ile değil ne hale geldiği ile ilgilidir:

Oduna gittim, getirdim,
Oturdum ve ona baktım;
Ne kadar çok baktıysam o kadar az sevdim,
Sonuçta eve getirdim çünkü çözüm bulamadım.
Diken (ER 1634a)

Onu yapan adamın ona ihtiyacı yoktu,
onu satan adam onu istemiyordu,
onu kullanan adam onu bilmiyordu.
Tabut (ER 1429f)

Benzer şekilde, bir şey, onunla ilişkili olan aktörlerin çeşitliliği aracılığıyla betimlenebilir:

Kralın az gördüğü,
Tanrının hiç görmediği,
Bizim her gün gördüğümüz.
Bu ne ola ki?
Eşit biri (ER 1716)

Taylor' ın da ele aldığı, içinde bir sahne ve bir dizi eylemin anlatıldığı çok sayıda bilmece vardır. Eylemler, bu bilmeceleri diğer türlerden belirgin olarak ayırır, çünkü tanıma çok sayıda unsur eklerler ve bütün göndermeler tahmin edilmelidir. Bu tanımlamalar muammalı hale gelir ancak yine de çözülmesi mümkündür çünkü çoğu eylem harfi harfine vurgulanır; bilmecenin muammasındaki kalite, aktörlerin yerine geçirilen isimlerdedir.

Bu tip bilmecelerde aktörlerin yerine kullanılan tuhaf sözcükler tahmin edilmelidir.

Humble (alçakgönüllü) Jumble (karmakarışık) Jiny' ye gittiğimde
Orada Higma Dignee ile karşılaştım
Yakum Piny (çamlık) yiyordu.
Eğer Handsome (yakışıklı) Kansom yanımda olsaydı
Yakum Piny'mi yediği için
Higma Dignee'ye bunu ödetirdim.
Humble Jumble Jiny = tepe;
Higma Dignee = tilki
Yakum Piny = kaz;
Handsome Kansom = silah

Başka bir tür bütün yerine koyma için bir bölüm kullanır.

İki-ayaklı üç-ayaklının üstünde oturuyordu,
Bir-ayaklı iki-ayaklıyı üç-ayaklının üzerinden attı,
İki-ayaklı üç-ayaklıya dört-ayaklıyla vurdu.

-- Bir adam üç ayaklı bir taburenin üzerinde oturarak inek sağıyordu. İnek ona vurdu ve o da ineğe tabureyle vurdu. (ER 462c)

Siyah siyaha girdi, siyah siyahtan çıktı ve siyah beyazı siyahın içinde bıraktı.

-- Siyah bir dişi kuş siyah bir ağaç kavuğuna girdi ve beyaz bir yumurta bıraktı. (ER 867)

Taylor'ın sözlüğünde ele alınmayan başka bir tür bilmece boyun-bilmecesi olarak anılanlardır. Bu bilmeceler, Kuzey Avrupa ve bazı Afrika geleneklerinde, boynunu, kendisini infaz edecek olan adama bilemeyeceği bir bilmece sorarak nüktedanlığını çalıştırması sayesinde kurtaran adamın hikâyesinden şekillenen bilmecelerdir. (İngilizce'deki bu hikâyelerle ilgili bir inceleme için Norton'un bibliyografi çalışmalarına bakınız). Bütün boyun-bilmeceleri, bilmeceyi soranın kurtuluşuyla sonuçlanmaz. Örneğin Güney Avrupa geleneğinde, "boyun tipi" bir işlem genel olarak imkansız testler gibi benzer dramatik durumlarda kullanılır (cf. Aarne-Thompson, 927). Bu tipin en önemli karakteristiği bilmecenin, soranın yaşadığı ya da şahit olduğu bir deneyime dayanıyor olmasıdır. Birleşik Devletler de bunların en yaygın olanları bir "Bay Horn" un bir keçi pişirmesi ve onu yemek için ağaca çıkmasını ele alır, ki daha başkası onu görür.

Horn beyaz bir meşe ağacının üstünde boynuzu yedi,

Bu bilmeceyi bil ve sonra beni asabilirsin.

Sözcük seçimi ve kafa karıştırma tekniği açısından bu bilmeceler Taylor'da bulunanların çoğuna yakındır. Çoğu durumda, bunlar bir bilmece gibi değil hikâyedeki unsurlar olarak sorulurlar ve bu yüzden de ayrı olarak ele alınmalıdır. Bunların kafa karıştırma tekniklerinde, bir dizi karşıtlık tipi

ve akıllıca seçilmiş özellik kullanırlar. Kafa karıştırıcı ana unsur şudur ki bilmecenin öznesinin özel doğası nedeniyle sadece bilmeceyi soran hayali kişi büyük olasılıkla cevabı biliyordur. Bilmecelerde bu görünüm tektir.

Kutsal (biblical) bilmeceler, Taylor'ınkilerle, özellikle tanımlama usulü düşünüldüğünde yakın ilişkiler gösteren, başka bir özel türdür. Kutsal bilmecelerin göndermelerinin tekil özelliği kutsal bir karakter (genelde belli bir kişiliğin eşlik ettiği bir hayvan) ve tanımlandığında ortaya çıkan özelliklerine yapılan göndermenin tanımıdır. Bu nedenle, cevap verme yeteneği İncil'in iyi bilinmesine bağlıdır. Ancak betimleyici bilmecelerdeki kafa karıştırıcı araçların çoğu kullanılmaktadır. Bu bilmeceler şunun gibi kısa paradoksal sorulardan:

Kim babasından önce doğmuştur ve annesinden önce ölmüştür?

-- Abel

karakterin hayatının anlatıldığı uzun muammalı tanımlamalar kadar değişir:

Tanrı Ademi topraktan yarattı,
Ancak önce beni yapmayı uygun buldu;
Bu yüzden ben insandan önce yapıldım,
Tanrımızın en kutsal planına göre;
Tanrı benim vücudumu tamamladı,
Ancak kolsuz, bacaksız ve ayaksız;
Benim yaptıklarımı kontrol eder,
Ve bedenime bir ruh vermedi.
Yaşayan bir canlı oldum
Ve Adem bana bir isim verdi;
Ben onun varlığını biçimlendirdim ve sonra geri aldım,
Ve Adem'in bilmediği daha çok şeyler yaptım;
Yaratıcımın kurallarına uydum,
Ondan hiç kötü yola sapmadım;
Binlerce mil korku içinde gittim,
Ve dünyada ender olarak görüldüm.
Tanrının anladığı kutsal amaç için,
Benim içime yaşayan bir ruh koydu;
Tanrım ruhumu suçladı sonra,
Ve sonra ruhumu geri aldı;
Hangi zaman için ruhum alındı benden,
İlk yapıldığım zamankiyle aynıydım;
Ve eller ve ayaklar ve ruh olmadan,
Kutuplar arasında gezer dururum.

-- Jonah' ı yutan balina

İngilizce'de nadir bulunan bir muammalı tanımlama türü diyalog bilmecesidir. Bu tip bilmeceler bize bir diyalog verirler ve bizden konuşmacıyı tanımlamamızı isterler.

Virajlı ve düz, hangi yöne gidiyorsun?
Her yıl kuyruğunu kesiyorsun, seni üzen nedir?

-- Bir çayırdan bir ırmağa soru ve ırmaktan cevap.

Sonuç olarak, göndermeleri linguistik varlıklar olmaktan çok ortografik olan sözcükler ve harflerden oluşan tanımlamalar vardır. Bazılarında, ortografik nesnenin açıkça tanımının yapılmaması gerçeği kafa karışıklığının ana kaynağıdır.

Her sonun başlangıcı,
Her yerin en sonu,
Sonsuzluğun başlangıcı,
Zamanın ve mekanın sonu.

-- E harfi (Altı çizili kelimelerin ilk ya da son harfleri İngilizce'de E' dir. ç.n)

Kimi zaman "sessiz sinema" olarak anılan özel bir tür, bir kelimenin hecelerine ayrıldığı ve her birinin tanımının verildiği bir süreç kurar. Bu ilk olarak edebi bir tür bilmecedir.

Birincim bir şişedir (nec) ve bende dokuz tane var.
İkincim bir gemicidir (tar), cesur ve neşeli.
Birincim ve ikincim ilahi sayılır (nectar).
Hemen rahatlamayın (in) üçüncüm budaladır.
Ben neyim?

Nectarin

Belli sessiz sinema bilmeceleri, tanımlarındaki kafa karışıklığını, biri sıradan diğeri Roma veya Arap rakamlarıyla olan iki ortografi önererek yaratırlar.

Elli benim birincim, hiçbir şey benim ikincim,
Beş benim üçüncüm olur, dördüncüm sayılan bir sesli;
Şimdi bütünlüğümü doldurmak için parçalarımı birleştirin;
Üşürsem ölürüm ama soğuk havadan hiç korkmam.

L-O-V-E

Bunlara yakın olan bir diğer türde de sözcüklerin ortografilerinin olağandı-

şı tanımlamaları, onların geometrik şekilleri anlamında yapılır.

Bir artının dörtte üçü ve tam bir daire
İki yarım dairenin birleştiği bir dikdörtgen,
İki yarım daire ve tam bir daire.
Tobacco (Tütün)

Sözel olmayan ve bu nedenle de bilmece kalıpları içinde değişmeden duran bir başka tanımlama türü de görsel bilmecedir. Bunların iki türü vardır. Biri jestlerle yapılır: Bilmeceyi soran gözlerinin kenarlarını geriye doğru çeker ve kim olduğunu sorar. Cevap: At kuyruğu çok sıkılmış bir kız. Diğeri bir eskizle sunulur:

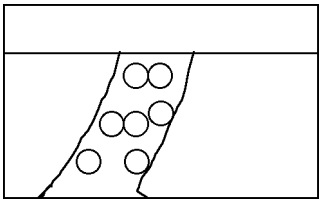

-- Yarım açık bir pencereden görünen bir zürafa.

Şaka Soruları

Bir şaka sorusu, içindeki sorunun basitçe bir şok etkisine hazırlık yaptığı bir muammadır.

Bilmece tekniklerine paralellik taşıyan ancak cevap içinde bir tanımlamayı gerektiren çok sayıda şaka soruları vardır. Bu şaka soruları "tersten bilmeceler" olarak tanımlanabilir. Örneğin, diyalog bilmeceleri soru içinde kendi karşılığını barındırırlar. "__ , __'a ne dedi?". Ancak diyalog bilmecelerinde bize diyalog verilir ve konuşmacı adına soru sorulurken, burada bize konuşmacı verilir ve diyalog sorulur. Benzer şekilde metaforik bilmeceler, başka bir şeyi tanımlayarak bize nesneyi sorar, bu nedenle de görünen gönderme ile gerçek arasında gizli bir karşılaştırma yapar; çoğu şaka sorusu şöyle başlar "__ ve __ arasındaki fark nedir?" ve "__ , __'ye nasıl (ne zaman, neden) benzer?" Karşılaştırma bize açık olarak verilmiştir ve bizden ortak özelliklerin tanımı beklenir.

Çok sayıda şaka sorusu, göndermeyi verip tanımı sorarak tersten bilmeceler gibi işler. Bazılarında bir neden verilir ve cevap sonuçtur.

Mermi yutan küçük kızlara ne olur?
-- Saçları gürültülü çıkar.

Diğerlerinde sonuç verilir ve cevap nedendir.

Bir yük arabası neden lokomotife ihtiyaç duymaz?
-- Çünkü arabayı yük götürür.

Yine de her ikisinin de betimleyici olmaktan çok neden sonuç biçiminde olduğuna dikkat ediniz. Bilmece neden ve sonuç için sorulur; yalın bir tanımlamanın göndermesini tahmin etmenizi istemez.

Şu açıktır ki şaka soruları, cevaplaması imkansız olduğundan, sorunun basit yapısının ötesinde çok az kafa karıştırıcı yönteme ihtiyaç duyar. Bu nedenle de sorunun oluşturulma yolları açısından diğerlerinden kolaylıkla ayrılır. Yapısında formüllü olma ve bir döngü içinde hareket etme eğilimindedirler (Altmışların Fil, Üzüm ve Polack serileri ya da daha önceki moron şakaları gibi). Karşılaştırmalı olanlardan ve diyalog bilmecelerinden farklı daha yaygın formüller şöyledir: "Eğer __ o zaman __?"; "Bir __ ne zaman __ değildir?"; "__ __ olduğunda saat kaçtır?"; "__'nın tanımı nedir?" ya da yakın ilişkili olarak "__'nın yüksekliği nedir?" ve "Hangisi daha __?". Çoğu şaka sorusu akıl sorularının kötü birer kopyasıdır ve bu yüzden de herhangi bir soru zamiriyle başlarlar.

Akıl Soruları

Şaka sorularında olduğu gibi, akıl soruları da sorunun içeriğinden cevaplanamaz. Cevap zaten biliniyor olmalıdır. Diğer tür muammalı soruların aksine, akıl sorularında nükte veya kurnazlık gösterimi yoktur. Sonuç olarak da bilmece retoriğinin bakış açısından az ilgi görürler.

Yine de akıl sorularının belli türlerine değinmek gerekli görünüyor çünkü bilmece oturumlarının içindedirler ve belli şaka sorularında kötü taklitleri vardır. Çoğu akıl sorusu belli bir özel alanda hatırlanması gereken bilgilere dayanır, coğrafya, fizik, edebiyat veya İncil gibi giz yüklü konular ve hatta beyzbol gibi. Bazılarının sözcük yapısından dolayı, bu konulara hafif bir değinmesi olabilir. "Bir beyzbol vuruşunda kaç tane aut vardır?" Cevap: Altı.

Belirli durumlarda, bu tip sorular, öğrenilmiş tepki gibi belli bir tip aklı gerektirebilir. Bu tip soruların cevapları kendi içlerinde doktriner (dini sorularda olduğu gibi) veya dayanaksız ve şiirsel olabilir. Bunu "Sütten daha beyaz olan nedir?" (kar) ve "İpekten daha yumuşak olan nedir?" (şafak) gibi soruların yer aldığı "Riddles Wisely Expounded" (Child 1) şarkısında görebiliriz. Sütten daha beyaz ve ipekten daha yumuşak başka şeyler kesinlikle vardır ancak bunlar onaylanmış cevaplardır. Bilmece oturumlarında bu türden çok soru bulunmaz; yaygın olan iki tanesi şöyledir: "Bir kargadan daha siyah olan nedir?" (tüyleri) ve "Şimdi olmayan ve asla olmayacak olan nedir?" (Bir kedinin ensesinde kestiren bir fare).

Bulmacalar

Bulmacalar, bilmecelerle herhangi başka bir tür muammalı sorudan daha ilgilidir. Sadece soruyu soranın nüktedanlığını yansıtmakla kalmaz aynı zamanda cevabı da barındırmak zorundadır. Buna bağlı olarak, bir bulmacayı çözmek bir bilmeceyi çözmekten daha uzun zaman alır. Muhtemelen bu nedenden ötürü, bilmece oturumlarında çok az sayıda bulmaca vardır; çünkü biri ortaya çıktığında diğerlerinin de ortaya çıkma eğilimi belirir. Bulmaca kendi içinde oldukça kafa karıştırıcıdır, başka deyişle kafa karıştırıcılığını artırmak için bilmece bağlamına ihtiyaç duymaz.

Belki de bazı belli bilgi türlerinin kullanımını gerektiren (akıl sorularında olduğu gibi) en yaygın bulmaca türleri, mantık sürecinde kendi cevabını da birlikte getirenlerdir. Çoğu basit aritmetik bilgi gerektirir, her yerde görülebilen "birbuçuk tavuk, birbuçuk günde birbuçuk yumurta yapabiliyorsa, beş tavuğun beş yumurta yapması kaç gün sürer?" (bir gün) gibi. Bu bulmacalara yakın biçimde olanlar tedavüldeki para birimlerinin bilgisini gerektirir.

Bir doları tam olarak elli demir paraya nasıl böleriz?
-- Kırk sent, sekiz nikel (beş sent değerindeki para birimi), iki dimes (on sent değerindeki para birimi)

İlginç bir grup, aile ilişkilerinin kafa karıştırıcı yönüne vurgu yapar.

Kız ve erkek kardeşim yok,
Ama o adamın babası benim babamın oğlu.
Kimdir bu?
-- Oğlu

Sonuncu bulmaca genel olarak, boyun bilmeceleri hikâyeleri gibi, bir hikâye yapısı içinde bulunur.

Bulmacalar, bir problemin varolduğu bir durumu tanımlayanlar ve onun çözümünü soranlar ile sadece durumu vermekle kalmayıp aynı zamanda cevabı da sunanlar ve soruyu da cevabın nasıl geldiği üzerine kuranlar arasında, bilmeceler ve tersten bilmeceler olarak ikiye ayrılabilir. Para bulmacası tersten bulmacanın bir örneğidir çünkü biz biliriz ki paraların belli bir kombinasyonu olası elliyi bulur, burada sorun hangi ellidir. Diğer taraftan soykütüksel bulmaca, süreci (ilişkileri) verir ve çözümü sorar ve bu nedenle de doğru bulmaca olarak adlandırılabilir. Bu iki tür ve bilmece arasındaki analoji ile buraya kadar anlatılan tersten bilmece durumları, bunlar aslında bilmece olmadığından, iki türe de bulmaca denilebilir.

Bu tür bulmacalar yelpazesi, problem durumunun ortasına bir insan yerleştiren türleri de içerir:

Bir adam, iki kabilenin yaşadığı bir ormana gitmek ister, biri Tam Kanlar (her zaman gerçeği söyleyenler) diğeri Yarım Kanlar (her zaman tersini söyleyenler). Adamımız ormanın içinde yapacağı geziye gerçekçi bir rehber arar, sonunda ormanda yaşayan üç kişiyi gördüğünde birincisine sorar: "Sen Tam Kan mısın, Yarım Kan mısın?". Yerli cevap verir: "Oogley Oomba". İkinci yerli der ki "O, Yarım Kan olduğunu söyledi". Üçüncü yerli, "Hayır öyle demedi. Tam Kan olduğunu söyledi" der. Sadece bu konuşmalardan adam, en az bir Tam Kan'ı bulmayı başarır. Kim ve nasıl?

En azından üçüncüsü bir Tam Kan'dır; çünkü birincinin verebileceği tek cevap, Tam Kan ya da Yarım Kan olmasına bağlı olmaksızın "Tam Kan"dır.

Yine benzer olan bir tür, çözümü akıllı bir adamın ellerinde bulan "Solomonik" hikâyelerdir.

İki at yarıştadır. Kazanan 5000 dolar alacaktır, ancak kazanan bitiş çizgisini son geçen olacaktır. Bitiş çizgisine gelmeden önce jokeyler durup bu problemi tartışmaya başlarlar. Onlar tartışırken akıllı bir adam gelir ve ona ne yapmaları gerektiğini sorarlar. Adam cevap verdiğinde ikisi de atlara binerler ve gidebildikleri kadar hızlı yarışmaya başlarlar. Adam onlara ne söylemiştir.

-- Atları değiştirin.

Bu bulmacaların en yaygın biçimi, daha önce anlatılmış olan, cevabı vererek çözüm sürecini tanımını soran "dedektif hikâyeleri"dir. Bunlarda bize sadece hikâyenin sonu verilir (genellikle bir cinayet) ve daha önceden neler olduğu sorulur. Bunlar bazen o kadar zordur ki, soruyu soran cevabı verecek olana, cevabı "Evet" veya "Hayır" olan sorular sorma izni vermezse çözülmeyebilir.

Tezgâhta oturan bir adam gazetede İsviçre'de bir kadının dağda düşerek öldürüldüğünü okur. Hemen polisi arayarak kadının kocasını yakalamalarını söyler. Neden?

-- Adam havayollarında çalışmaktadır. Önceki hafta kadının kocasına İsviçre'ye bilet satmıştır; biri gidiş-dönüş, diğeri sadece gidiş.

Bu tip çözümler çoğu görsel bulmacada da vardır, sizden belli sayıda bir kibritle neredeyse imkansız görünen bir şekil yapmanız istenen kibrit hikâyelerinde olduğu gibi. Yapılabileceğini bilirsiniz; bir şekilde size çözüm verilmiştir ve sadece çözüm sürecini bulmanız istenmektedir.

Parodi Bilmeceler

Bilmecelerin analizi, bilmece oturumlarında ortaya çıkan tüm soru tiplerini hesaba katmak zorundadır. Ancak biz sadece farklı bilmece tipleri arasındaki ilişkiyi göz önüne alarak başladık (örneğin, bilmeceler ve tersten bilmeceler tartışması ve iki tür bulmaca gibi).

Bilmeceler doğaları gereği, hepsi sözlü edebiyatın türleri olduğu için gelenekseldir. Bu gelenekler önemlidir çünkü nasıl tanındıkları ve hatırlandıkları ile ilgili bir çerçeve sunarlar. Her bilmece kendisinin geleneksel sözcük seçimiyle belli bir türe ait olduğunu gösterir. Bu geleneksel çerçeve, soru sorulan kişide belli bir beklenti kalıbı oluşturur çünkü bilmecenin klasik sunuluş biçimi olası cevap yelpazesini sınırlandırdığından, çözümle ilgili bir hazırlığa izin verir. Dahası bilmece oturumlarında belli bir tür bilmece, kendisiyle aynı tür formülü kullanan aynı sınıftan bilmeceleri peşi sıra getirir. Ancak bu klasiklerde, bilmeceyi soranın cevaplayacak olanda yaratmak istediği kafa karışıklığına göre beklenti kalıpları düzenlenebilir ki hüsran yaratabilsin.

Bu hüsranın gündeme geldiği en yaygın yollardan biri "takılma bilmeceleri"dir. Bunlar genel olarak doğru bilmecelermiş gibi yapılandırılır – örneğin betimleyici biçimdedirler. Ancak çoğu doğru bilmece çözülmeye karşı dururken, takılmanın göndermesini ortaya çıkarmak daha olası gözükür. Ancak, bütün takılmalarda olduğu gibi, tahmin etmenin basitliği diğer kişiyi, içinden çıkılması güç ve utandırıcı bir duruma sürüklemek üzere harekete geçirmek için bir araçtır. Örneğin, bilmeceyi soran şunu söyleyebilir: "Neyin dört bacağı,

sallanan bir kuyruğu vardır ve havlar?" Bu soru, sorulanda, bilmece oturumunun duygusal ortamında bir soruyu çözmüş olmanın verdiği mutlulukla ani bir zafer duygusu yaratır. Bu nedenle, yanıt verme aceleciliğinde bulunur: "Köpek". Bu durumda soruyu soran "Oh, bunu duydunuz mu?" deme şansını yakalar, böylece de soru sorulanın basit düşünce mantığına vurgu yapmış olur.

Beklentilerdeki bu hüsran sadece takılmalara özgü değildir. Bilmecenin her türü için, o türün bir parodisi vardır. Bu tip parodilerin temel kafa karıştırıcı unsuru kullanılır ve sonra da hüsran gelir. Betimleyici bilmecelerin parodileştirildiği en yaygın yollardan biri saçma bir unsuru işin içine sokmaktır. Bir betimleme yapıldığında, göndermenin gerçek, gözle görülebilir, günlük hayatın bir parçası olduğu düşünülür. Saçma unsuru devreye sokarak, doğru bilmece baş aşağı çevrilir ve bu da geleneksel şaka sorusuna yaklaşır. Bu formül son zamanlardaki pek çok şak bilmecesi döngüsünde görülebilir, aşağıda fillerle ilgili olan gibi:

Büyük, gri, ağaçlarda yaşayan ve tehlikeli olan şey nedir?

-- Fil

Bilmece geleneklerinin durağanlaştırıcı gücünü kıran bu parodi tekniğidir ve bu yüzden de yaratıcı kafa karışıklığı atmosferine katkıda bulunur. Herhangi tip bir muammalı soru parodileştirilebilir. Örneğin aşağıdaki bir parodi bulmacadır:

Bir beyzbol maçında sıkı bir vurucu kalededir.

Sahada kimse yoktur.

Atıcı, topu fırlatır ve vurucu, onu sol saha parmaklıklarının üstünden atar. Sopasını dikkatlice yere koyar, birinciye koşar ve köşeye değer, ikinciye koşar ve köşeye değer, üçüncüye koşar ve köşeye değer, geldiği yere koşar ve köşeye değer.

Yakalayıcı hakemden başka bir top ister, vurucuyu kovalar ve hakem onu dışarı atar. Neden?

Soru sorulan kişi, bulmacayı normal yollarla çözemeyeceğini anlayıp, "bırakır". Ona verilen cevap "ikinci köşeye değmemiş" tir ve soru sorulan kişi genelde "ama değdiğini söylemiştin" diye karşılık verdiğinde soruyu soran şu şekilde yanıt verir, "Yalan söyledim".

Bunun gibi parodi bilmecelerinin işlemesi için, bulmaca ya da bilmecenin geleneksel kuruluşu gerçekleşmiş olmalı ki daha sonra bu yaratılacak hüsrana beklenti oluştursun. O halde bu teknik, kafa karıştırma yarışına ve nükteli sorulara dayanan merkezi bilmece araçlarına da eklenmelidir. Bu gelenekler, bilmecelere anlaşılabilir görülen bir anlaşılmaz konuşma eylemi izlenimi verir. Dahası, yeni bilmecelerin geliştirilmesi için bir model sunarlar. Ancak değinildiği gibi, bu kompozisyonlar beklentileri hüsrana uğratmak için formüller verdiği gibi onları karşılamak için de kullanılabilir.

NOTLAR

1 Numaralar Archer Taylor tarafından *English Riddles from Oral Tradition* (Berkley and Los Angeles: University of California Press, 1951) çalışmasında belirttiklerine işaret etmektedir. Bilmece üzerine uluslararası karşılaştırmalı çalışma için bakınız; Anti Aarne, *Vergleichende Ratselforschungen* (Folklore Fellows Communications,26-28, Helsinki,1918-20) ve Archer Taylor, "'Vogel federlos' Once More" *Hessische Blatter für Volkskunde* 49/50 (1958): 277-94.

2 Archer Taylor, " An Annotated Collection of Mongalian Riddles" *Transactions of the American Philosophical Society*, N. S. Vol. 44, Part 3 (1954) : 408–10

3 Archer Taylor, "Riddles in Dialouge," *Proceedings of the American Philosophical Society* 97 (1953): 61–68

4 Bu döneme ilişkin daha fazlası için bakınız Roger D. Abrahams ve Alan Dundes, " On Elephantasy and Elephanticide" *The Psychoanalytic Review* 56 (1969): 224–41

BİBLİYOGRAFYA VE SEÇİLMİŞ OKUMALAR

Aarne, Antti. *Vergleichende Ratselforschungen.* Folklore Fellows Comminications, 26-28. Helsinki, 1918-20. *Çeşitli müstakil bilmecelerin değerli karşılaştırmalı çalışmaları.*

Abrahams, Roger D. "Introductory Remarks to a Rhetorical Theory of Folklore". *Journal of American Folklore* 81 (1968): 143-58. Bilmecelere özel referanslarla bir folklor performansı stratejisi tartışması.

Bascom, William R.. "Literary Style in Yoruba Riddles." *Journal of American Folklore* 62(1949):1-16. Yoruba bilmecelerinin biçimsel formülleri üzerine bir çalışma.

Beuchat, P. D. "Riddles in Bantu." *African Studies* 16 (1957): 133–49. Bantu bilmecelerinin dilsel özelliklerinin karşılaştırılmalı bir çalışması.

Blacking, John. "The Social Value of Venda Riddles". *African Studies* 20 (1961): 1-32. Bilmece bağlamı hakkında parlak bir etnografik tartışma içeren önsözüyle 313 Venda bilmece koleksiyonu.

Bødker, Laurits*, et al. The Nordic Riddle: Terminology and Biblograpy.* Copenhagen: Rosenkilde and Bagger, 1964. İngilizcedeki bilmeceler ve onunla ilgili formlarla ilgili bütün terimler için bir liste. Alman ve İskandinav dilleri vb. ile benzerlikleri ve benzer şekilleri göstermek için bazı girişimler.

Georges, Robert A., ve Alan Dundes. "Toward a Structural Definition of the Riddle" *Journal of American Folklore* 76 (1963): 111-18 İngiliz bilmecelerinin şekilsel özelliklerini bir betimleme.

Goldstein, Kenneth S. "Riddling Traditions in Northeastern Scotland". *Journal of American Folklore* 76 (1963): 330–36. Avrupa bağlamında bilmece yanıtlama çalışmalarından biri.

Hain, Mathilde. *Rätsel.* Stuttgart: J. B. Metzler, 1996. Geniş bibliyografik referansları ile Alman bilmeceleri hakkında eksiksiz bir çalışma.

Hamnett, Ian. "Ambiguuity, Classification and Change: The Function of Riddles." *Man,* N. S. 2 (1967): *379–92*, Doğal bilişsel kategorilerin ifadesi için bir araç olarak. Bilmeceler üzerine sofistike düşünceler.

Hart, Donn V. *Riddles in Filipino Folklore*. Syracuse Üniversitesi Basımı, 1964. "The Functions of Riddles"a ayrılmış bir bölümü de içeren çeşitli değerli araştırma bölümlerinden oluşan 909 bilmecenin yer aldığı bir koleksiyon.

Kozumplik, William A. "Seven and Nine Holes in Man." *Southern Folklore Quarterly* 4 (1941): 1–24. Bir geleneksel bilmecenin genişletilmiş karşılaştırmalı çalışması.

Lehmann-Nitsche, Robert. *Folklore Argentino*, I, *Adivinanzas rioplatenses*. Buenos Aires, 1911. İlginç sınıflandırma şemasından dolayı belki de en iyi bilinen bilmece koleksiyonu.

Müllenhoff, Karl. "Nordische englische und deutsche Rätsel." *Zeitschrift für deutsche Mythologie* 3 (1855): 1–20. Aynı soydan gelen bilmeceleri karşılaştırmak için yapılan bir erken dönem çalışması.

Norton, F. J. "Prisoner Who Saved His Neck with a Riddle." *Folklore* 52 (1941): 27-57. Boyun bilmeceleri üzerine iyi bir inceleme.

Paris, Gaston. "Preface" to Eugéne Rolland, *Devinettes et enigmes popularies de la France*. Paris, 1877. s. I-xvi. Spesifik bilmecelerin bilimsel olarak karşılaştırmalı bir çalışması.

Petsch, Robert. Das deutsche Volksrätsel. Grundriss der deutschhen Volkskunde. Strassburg, 1917. Hain'in çalışmalarıyla kısmen yeri alınan mükemmel bir çalışma.

_____, *Neue Beiträge zur Kenntnis des Volksrätsels*. Palaestra I. Berlin, 1899. Bilmecelerin biçimsel özelliklerini üstlenen en geniş çalışmalardan biri.

Santi, Aldo. Bibliografia dele Enigmistica. Firenze: Sansoni, 1952. Bilmece koleksiyonlarının yakın zamanda çıkan, kapsamlı, dünya çapındaki incelemesi.

Scott, Charles T. *Persion and Arabic Riddles: A language-Centered Aproach to Genre Definition.* Bloomington: Indiana Üniversitesi Basımı, 1965. Halkbilimsel bir tür olarak bilmeceyi tanımlamak için yeterli, bilmecelerin dilbilimsel özelliklerini yalıtmak için başarısız fakat önemli bir girişim.

Taylor, Archer. *A Bibliograpy of Riddles*. Folklore Fellows Communications, 126, Helsinki, 1939. Bilmece çalışmalarında öncü bilim adamı tarafından derlenen değerli bir bibliyografya.

_____, "An Annotated Collection of Mongolian Riddles." *Transactions of the American Philosophical Society*, N. S. 44 (1954): 321–425. Örnek açıklayıcı notlarıyla metinlerin mükemmel bir koleksiyonu.

_____, *English Riddles from Oral Tradition.* Berkeley ve Los Angeles: California Üniversitesi Basımı, 1951. Herhangi bir dildeki bilmecelerin en iyi koleksiyonlarından biri. Notların çoğunu okumak minyatür monografi okumak gibi. İngiliz-Amerikan bilmeceleri öğrencileri için bir *el kitabı* niteliğinde.

_____, *The Literary Riddle Before 1600*. Berkeley ve Los Angeles: California Üniversitesi Basımı, 1948. Erken dönem bilmece çalışmaları için önemli bir kaynak.

_____, "The Riddle." *California Folklore Quarterly* 2 (1943): 129-47. Profesör Taylor tarafından yayımlanan bilmece türünün paha biçilemez çalışmalarından biri.

_____, "Riddles in Dialogue." *Proceedings of the American Philosophical Society* 97 (1953): 61-68). Bu özel bilmece formunun elde edilebilir en iyi çalışması.

_____, "The Varieties of Riddles." Thomas A. Kirby ve Henry Bosley Woolf, eds., *Philologica: The Malone Anniversary Studies*. Baltimore: Johns Hopkins basımı, 1949. s. 1-8. Bir diğer kullanışlı inceleme.

Tupper, Frederic, Jr. "The Comparative Study of Riddles." *Modern Language Notes* 18 (1903): 1–8. Genişçe yayılmış çeşitli bilmeceler üzerine kısa bir çalışma olduğu kadar, halk bilmeceleri ve edebi bilmeceler arasındaki ilişki üzerine de bir inceleme.

Williams, Thomas Rhys. "The Form and Function of Tambunan Dusun Riddles." *Journal of American Folklore* 76 (1963): 95-110. Kuzey Borneo'daki Dusun'dan elde edilen bilgileri kullanarak bir boş zaman aktivitesi olarak bilmece söylemenin Avrupa nosyonunun yetersizliğini göstermek için bir girişim.

Von Sydow, C. W. "Om Gåtor och Gåtsystematik." *Folkminnen och Folktankar* 2 (1915): 65–80. Lehmann-Nitsche tarafından önerilen bilmece sınıflama planı şemasını test etmek için bir girişim.